

A zene közösségmegtartó ereje

Vitkay Kucsera Ágota

„Legyen a zene mindenkié”
Kodály Zoltán

1. Bevezetés

Minden nép zenekultúrája a saját népzenejéből táplálkozik, s ezt a kincset minél korábban meg kell ismertetni a gyermekekkel, meg kell szerettetni velük, hogy később zenei anyanyelvükké váljon, beleivódjon a lelkükbe. Hatása megmutatkozik az ember nevelésében, az esztétikum iránti fogékonyságában, valamint abban, hogy tagjává váljon egy közösségnek. A magyar népzene zenekultúránk alapja és gyöngyszeme, amely szorosan fűződik lelkünkhöz, otthonunkhoz, hagyományainkhoz, múltunkhoz, történelmünkhöz, anyanyelvünkhöz és önmagunkhoz. Mint ahogy Kodály Zoltán mondta: „Nem lehet magyar, aki nem iszik a magyar kultúra csodaforrásából.”¹

A magyar népdal tükrözi történelmünket, nemzetünk múltját, szokásait dallamaiban, ritmikájában, szóhasználatában, a hozzájuk tartozó táncok jellegzetességében. Amikor népdalt éneklünk, őseink nyelvén szólunk, és egységben élhetjük meg saját egyéni identitásunkat családunk és nemzetünk összetartozását. Ezért a zenének külön feladata a közösség életerejének ápolása, a lélek erősítése. Mindez egy teljesebb emberi élethez vezet.

2. A magyar népdal léleknevelő ereje

A zenei nevelés léleknevelő erejéről már a görög filozófusok (Arisztotelész, Platón) is tudtak, és ezért fontosnak tartották. A zenének rejtett dimenziója van, ahol az ember lelki erőt kap, ahol a zene az ember lelkét megérinti. A zenei nevelés sokoldalúan fejleszti az ember képességeit, például élesíti a memóriát, fejleszti a koncentrációs képességet és az osztott figyelmet, csiszolja a felfogóképességet, gazdagítja a fantáziát, a lelkiegészség-megőrzésnek a preventív útját irányítja, növeli az önbecsülést, esztétikai öröm megszerzését biztosíthatja stb.

A zene a nonverbális kommunikáció eszközök közé tartozik. Amit szavakkal el nem mondhatunk, azt az éneklő ember sokkal mélyebb szinten képes közölni. A szavaknak sok esetben nincs erejük az ember szellemi élete felett, de amit az éneklés közvetít, arra

¹ SZEKFŰ Gy. szerk. (1939): *Mi a magyar?* Budapest, Magyar Szemle Társaság. 398.

az emberek nyitottak, befogadók, s az éneklésen keresztül motiválhatók, lelkesíthetők. Kulcsszerepe van itt az élménynek, amely a művészeti nevelés legfőbb összetevője. Az igazi élmény (átélés) elvezet a katarzishoz, amely képes a személyiséget formálni, életre szóló ráébredésekhez elvezetni. Továbbá a zene az ember közösség tagjává válásának az útja is. Visszaadni egy közösség életerejét a zene segítségével, azt, amit a kultúrájában megőrzött, segíteni kapaszkodót találni a kulturális gyökereit vesztett ifjúságnak, ez mind lélekerősítő tett, amely egy teljesebb emberi élethez vezet.

Kölcsönösen hatnak egymásra a zene, a hallgató és az előadó. Az ember személyes élmények során esztétikai értékekkel gazdagodik, képessé válik átélni a művészi alkotások által közvetített érzelmeket, indulatokat, gondolatokat. Az alkotások megismerése által pedig formálódik a tárgy- és környezetkultúrája, javul a véleményalkotó képessége.

A zenehallgatás/zeneprodukálás (előadás) hatása:

- önértékelést növel; a magasabb fokú önértékelés csökkenti a depressziót, szabályozza az érzelmeket (a hallgató azonosul a zenével vagy az előadóval),
- empatikus érzéseket idéz fel (kötődést – ha megosztjuk a zenei ízlésünket),²
- társadalmi kohézió és a hozzátartozás érzése.

A zene – a hallgatóra hatva – növeli és magasabb szintre emeli az önbecsülést, önbizalmat, önértékelést.³

A zenehallgatás és a zene előadása több szempontból fontos. Az úgynevezett empatikus hallgatás⁴ javítja a személyközi viszonyokat is; önmegerősítő hatású. A zenének társadalmi összetartó ereje van, összehangol, szinkronba hoz. Kulturális világnézetet tükröz. Pozitív hatással van az ember hangulatára,⁵ élvezetet, gyönyört, örömet okoz.

Történelmünk, nemzetünk múltja tükröződik a népdalokban, azok szóhasználatával, ritmikájával, dallamai fordulataival, a hozzájuk tartozó táncok karakterével. Amikor népdalt éneklünk, őseink nyelvén szólunk, egységben élhetjük meg saját egyéni identitásunkat családunk és nemzetünk önazonosságával.⁶ A lelki egészség alapvető összetevője az önazonosság bizonyossága, a valahova tartozás biztonsága, a közösségi lét megtartóereje, a kultúrába ágyazottság életelevensége.

² ELVERS, P. (2016): Songs for the Ego: Theorizing Musical Self-Enhancement. Hypothesis and Theory article. *Frontiers in Psychology*. Elérhető: <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00002> (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

³ KRUEGER, J. (2014): Affordances and the Musically Extended Mind. Original Research Article. *Frontiers in Psychology*. Elérhető: www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2013.01003/full (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

⁴ ROBINSON, J. – HATTEN, R. S. (2012): Emotions in Music. *Music Theory Spectrum*, Vol. 34. No. 2. 71–106.

⁵ SAARIKALLIO, S. (2010): Music as Emotional Self-Regulation Throughout Adulthood. *Psychology of Music*, No. 39. 307–327.

⁶ *A magyar nevelés, a zenei nevelés prófétája: Kodály Zoltán* (2015). Elérhető: www.parlando.hu/2015/2015-3/Tunderkert.htm (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

3. A zene

„A zene, e sokrétűen bonyolult jelenség, nem származhat egyetlenegy forrásból, nem egyszerre született, nem találták fel valamikor, hanem a hangok és ritmusok lassú rendeződése révén öltött alakot az idők folyamán”⁷

Az első emberi csoport életében a zenélés nem önálló, művészi tevékenység volt, hanem nagyon szorosan összefüggött a közösség kultuszával.⁸ Az emberi hang volt a korai időszakban a dallamok megjelenési formája. Egészen a 19. századig a dallamok hallás útján terjedtek. Minden nép szájhagyomány útján továbbterjedő zenéjének a kutatása (beleértve a zenéhez kapcsolódó népszokásokat is) generációról generációra öröklődik.

A zene a nemzeti kultúra szerves részét képezi. Feladata a nép és a nyelv eredetének kísérése a nép életében, a közoktatásban, a művészetben és a társadalmi élet megnyilvánulásaiban.⁹

Egy közösség életében a zene kapcsán a következő kérdések merülhetnek föl:

- Mennyire fontos számára a zene?
- Mekkora a zeneszükséglete a közösségnek?
- Mennyire becsüli a zenét és mennyire törekszik a közösség vezető rétege terjeszteni azt?
- Milyen mélyen gyökerezik a zenei élet a társadalomban?
- Változott-e a zenei ízlés a megváltozott étellel?

4. Népzene

„A népzene nem holt tárgy. A népzene lélek, a népzene élő szervezet. Csak addig él, míg új alakulásokra képes, s éppen ez az örök változás az élete. Maga a dallam a népzene élő folyamatának csak pillanatnyi, egyik testté vált megnyilatkozása.”¹⁰

A népzene születésének ideális helye a városi kultúrától némileg elszigetelt falusi közösség. Ebben a közösségben a népdalok és táncok az ember életének minden szakaszában, gyermekkortól a halálig jelen vannak, határozott célt szolgálnak. A népzene azokat a dalokat öleli fel, amelyeket valamely földrajzi szélességi fokon élő nép ma is énekel vagy régebben énekelt. Megéneklük a falu életének jeles eseményeit, ünnepeit, egyéni történeteket, énekelnek munka közben, és ily módon viselik egy adott nemzet (azon belül is általában a paraszti lakosság) zenei stílusának sajátos bélyegét.

⁷ DARVAS G. (1977): *A totem-zenétől a hegedűversenyig*. Budapest, Zeneműkiadó.

⁸ ANTAL I. (2013): *A zene kialakulása, az első dallamok, a középkori Európa zenei formái és ismert hangszerei az 1400-as évekig*. Scholler 3 dolgozat. Elérhető: www.arsensis.hu/pdf/S3_13_AI.pdf (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

⁹ KODÁLY Z. (1952): *A magyar népzene*. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat.

¹⁰ BERLÁSZ M. szerk. (1992): *Lajtha László összegyűjtött írásai*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 96.

A magyar népzene nemzetjelző, amely kimutatja a magyarság jellegzetes tulajdonságait, hangulatait, szokásait,¹¹ szerves hozzátartozója a falusi élet minden fontosabb mozzanatának – kollektív megnyilvánulást jelez. A magyar népzene elsősorban egyszólamú, énekelt zene. A népdal műfaját a szöveg és a dallam szerves kapcsolata teszi. A dallam és a szöveg egymástól el nem választhatók, osztatlan egységet képeznek. Népünk nem túlságosan hangszerkedvelő nép. Dalait nem kíséri hangszerrel. Hangszeres zenénkre az énekes zene hangszeres, díszített előadása jellemző. Hangszerek közül használja a maga készített hangszereket: doromb, kanásztülök, pásztorkürt, furulya, duda, citera vagy tambura, ritkábban a cimbalom, tekerő. De használnak gyári hangszereket: hegedű, klarinét, szárnykürt, nagybőgő, harmonika, szájharmonika. A hangszeres zenének több a hallgatója, mint az előadója. Az előadó fellép mint szólista vagy mint a zenekar tagja, míg a hallgató nem tartozik a passzív közönség közé, mert táncolhat is. Az énekhagyománynak részesei az aktív, önálló (vezető) vagy csoportban éneklő személyek és a passzív típusok, akik nem énekelnek, de hallgatják a dalokat.

Tartalmi szempontból a magyar népdalkincs a következő csoportokra bontható: alkalomhoz kötődő dalok, amelyek az emberi élet szakaszaihoz, fordulóihoz, az esztendő jeles napjaihoz, ünnepeihez kapcsolódnak, és az alkalomhoz nem kötődő dalok.

A legősibb réteg lényegében érintetlen maradt; ez az ázsiai őshaza dallamkincsét őrzi. Jellemzője az alapjában ötfokú hangkészlet (pentaton hangsor), az ereszkedő forma és dallamvonal, amelyben a versszak első két sora gyakran öt hanggal (egy kvinttel) feljebb jár a következő kettőnél. Előadásmódja hol a beszéd ritmusát követi (parlando), hol az előadó hangulata szerint lassul, gyorsul (rubato), hol meg táncosan kötött (giusto), főként a szabad előadásban gazdagon díszített. Ősi keleti örökség a kis hangterjedelmű, egy hangot ismételtető, hosszasan recitáló dallamtípus (például a siratók vagy a gyermekmondókák).¹²

Az ünnepekhez, szokásokhoz kötődő dallamok, históriás énekek, már nyugat-európai hatást tükröznek. Hangterjedelmük kibővül, hétfokúvá válik. Az általában páros ütemű dalok mellett megjelennek a 3/4-es és 6/8-os dallamok is.

5. A népzene fennmaradása és (át)változása

Az ősi parasztkultúrában gyökerező népkultúra egy úgynevezett átmeneti korban a városi műzene részévé (is) vált. Erre a korra a félművelt zeneélet jellemző: vannak zeneszerzők, akik nem teljesen írástudók, van már hangjegyzírás, de nincs, ki olvassa azt. Más írja a dalokat és más kíséretet. Ezt követően, ezek révén lett a népzene a magaskultúra része is.

A népzene kétféle anyagból tevődik össze és percről percre változik: egyik alkotóeleme a *népies műzene* (városi népzene), a másik pedig a *falusi népzene* (parasztszene).¹³ Parasztszenének nevezzük azokat a dallamokat, amelyek valamely nép parasztsztyáiban terjedtek el (vagy valaha el voltak terjedve), és amelyek a parasztszty zenei érzésének ösztönszerű kifejezői (városi kultúrától nem befolyásolt zene). Városi népzene (népies műzene)

¹¹ BATA A. (1992): *Álom, álom, édes álom*. Budapest, Corvina Kiadó.

¹² *A népzene* (2003). Elérhető: <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/civilizacio/a-nepzene> (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

¹³ BARTÓK B. (1981): *A népzeneről*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

nevezzük azokat az alkotásokat, amelyeket úriosztályból származó szerzők komponáltak. Nálunk ezeket a dalokat „magyar nóta” néven ismerik.

A régi dallamok megőrzése mellett, a 19. század második felében új stílusa született a népdaloknak. Bizonyos szempontból ez is őrzi a régi stílus elemeit (ötfokuság, kvintváltás), de sok benne a nyugat-európai, a műzenei hatás. Ugyancsak hat rá a 18. században kialakult népies műdal, a cigányzenészek előadásában terjedő hangszeres verbunkoszene. A népies műdal, a magyar nóta, főleg a felsőbb osztályok, a városi polgárság, nemesség körében vált olyan divatossá, hogy összemosódva a népdallal annak helyébe lépett.

A műdal hatása egyaránt gyarapítást és szegényedést is jelent. A kor ízlése egyszerűsítésre törekszik, a bonyolultabb ének ellen fordult s ezzel az énektudás alacsonyabb fokra merült (például kimaradnak a melizmatikus mozdulatok; a technika fejlődött, és emiatt elmaradt a közösségben való dalolás, tánc, zenélés). A falun élő népdal művészi értelmében nem egyenlő a városban kialakult műdallal, de szoros kapcsolatban állnak egymással.

A szellemi kultúrában sokféleképp keveredhet a régi az újjal. A 19. századi magyar nóták gyökerei és ágai, kapcsolatai a parasztdalhoz és a cigányprímás zeneszerzőkhöz, muzikális színészekhez, magyar zenét teremteni kívánó komponistákhoz fűződik. Ekkor még a középosztály nem ismerte a kottát. A zeneélete (még) a színhagyomány-kultúra formáit mutatta, s csak kivételesen nyúlt a hangjegyírás eszközeihez, ahogy tette például az egyházi énekeskönyvek esetében, amelyek kapcsán elmondható, hogy a nép a mai napig is színhagyomány alapján tanulja meg a dallamokat, s ekképpen tartja fenn az énekeket, holott ma már le vannak kottázva.

Az igazi népdal felfedezése a 19. században indult, amikor fokozódni kezdett a nemzeti öntudat. Így hatott Chopin alkotására a lengyel „népies” zene, Lisztre pedig Magyarország hasonló muzsikája. A magasabb műzenében úgyszólván mindig voltak népzenei hatások, például: Bach zenéjében a korál dallamok, Beethoven Pastoral-szimfóniájában az első tétel főtémájában felhasznált délszláv táncdallam, Liszt magyar rapszódiaja, Chopin Polonaise művei és egyéb lengyel karakterű alkotásai, valamint Erkel, Grieg, Smetana, Dvořák, Muszorgszkij és mások munkáiban hasonlóképp. Magyarországon Liszt és Erkel emelték a magyar nótát magasrendű zenei formák szintjére.¹⁴

A magasabb rendű műzene alkotói kitűnően használják fel a népdalokat, csakúgy mint a költők a népnyelvet. „A nótázva mulatás a közös sorsot, az érzelmek közös nyelvét jelentette.”¹⁵ A népzene a cigányzenével kapcsolatba kerülve jelent meg a városi zenében; a magaskultúrának pedig színművek és operettek (amely városi műfaj) révén lett része.

Manapság a magyarság romlatlan forrását a faluban kell keresni, igaz, hogy ott is megfigyelték a régi dallamokat ismerő öregek száma, megváltozott a paraszti élet, s az ősi dalok többé nem szerves tartozékai a mindennapoknak. Évről évre bizonyos hangszerek kikopnak a használatból, minden népdal veszít a sajátjaiból. A régi stílusfajtákat újak, keletkezőfélben lévők nyomják el. Nehezen lehet kideríteni egyes népdalok valódi eredetét a népek vándorlása, érintkezése és keveredése miatt, mivel kölcsönhatást gyakorolnak egymásra.

Első jelentős képviselője a magyar népzene felkutatásának Vikár Béla volt. Ő használt először fonográfot Európában a népzene rögzítésére. 1492 dallamot rögzített.

¹⁴ Batta 1992, 3.

¹⁵ Batta 1992, 34.

Legjelentősebb népzene gyűjtők és -kutatók Kodály Zoltán és Bartók Béla voltak, szűkebb hazánkban pedig Király Ernő. Az első tudományos mű 1924-ben jelent meg Bartók Bélától *A magyar népdal* címmel. 1953-ban alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportja, amely elkezdte rendszerezni az addig összegyűjtött anyagot.¹⁶

Tematikusan és dallamtípusok szerint rendszerezett népdalok:

- gyermekjátékok,
- jeles napok,
- lakodalom,
- párosítók,
- siratók,
- népdaltípusok.

6. Összegzés

A zene nagy hatással van a nemzeti hagyományok ápolására, a kultúra iránti nyitottság kialakítására, a tanulói önművelődés elősegítésére és a korszerű esztétikai szemlélet megteremtésére, valamint az egyetemes és a magyar kultúra értékei iránti érzékenység elmélyítésére. Mindezzel hozzájárul a nemzeti hovatartozásnak, a magyarságtudatnak a kialakításához, megerősítéséhez.

A magyar zene kialakulásának útját nem lehet különválasztani a nyelvnek és a népnek a fejlődésétől. Ahogy vándorolt és fejlődött a nép, úgy alakult a nyelve és a zenéje is. A népi éneklés, zenélés, a néptánc az utóbbi időben nagyobb tömegeket vonz, és megnőtt az igény a folklórkiadványokra, mindemellett a magyar zene határterülete szélesedett és kiterjedt a nyelvhatáron túlra is (elég például Sebestyén Márta és/vagy Lajkó Félix munkásságára gondolni). Ezért további kutatásokra, tudományos feldolgozásokra lenne szükségünk ahhoz, hogy választ kapjunk az olyan felmerülő kérdésekre, hogy például melyek a magyar zenei nyelv valódi gyökerei, régi jellemzői, melyek a ráöltött jövevénystílusok, oldalágak, kölcsöndalok.

Felhasznált irodalom

A magyar nevelés, a zenei nevelés prófétája: Kodály Zoltán (2015). Elérhető: www.parlando.hu/2015/2015-3/Tunderkert.htm (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

A népzene (2003). Elérhető: <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/civilizacio/a-nepzene> (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

ANTAL I. (2013): *A zene kialakulása, az első dallamok, a középkori Európa zenei formái és ismert hangszerei az 1400-as évekig*. Scholler 3 dolgozat. Elérhető: www.arsensis.hu/pdf/S3_13_AI.pdf (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

BARTÓK B. (1981): *A népzene ről*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

BATTA A. (1992): *Álom, álom, édes álom*. Budapest, Corvina Kiadó.

¹⁶ *A népzene* (2003). Elérhető: <http://hirmagazin.sulinet.hu/hu/civilizacio/a-nepzene> (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)

- BERLÁSZ M. szerk. (1992): *Lajtha László összegyűjtött írásai*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DARVAS G. (1977): *A totem-zenétől a hegedűversenyig*. Budapest, Zeneműkiadó.
- ELVERS, P.(2016): Songs for the Ego: Theorizing Musical Self-Enhancement. Hypothesis and Theory article. *Frontiers in Psychology*. Elérhető: <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00002> (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)
- FEHÉR A. (2008): Monográfia vagy „tudományos hitelű anyagközlés”? *Folkszemle*, 2008/november. Elérhető: http://folkradio.hu/folkszemle/feher_lajtha/index.php (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)
- KODÁLY Z. (1952): *A magyar népzene*. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat.
- KRUEGER, J. (2014): Affordances and the Musically Extended Mind. Original Research Article. *Frontiers Psychology*. Elérhető: www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2013.01003/full (A letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)
- ROBINSON, J. – HATTEN, R. S. (2012): Emotions in Music. *Music Theory Spectrum*, Vol. 34. No. 2. 71–106.
- SAARIKALLIO, S. (2010): Music as Emotional Self-Regulation Throughout Adulthood. *Psychology of Music*, No. 39. 307–327.
- SZEKFŰ Gy. szerk. (1939): *Mi a magyar?* Budapest, Magyar Szemle Társaság.
- SZIGETHY G. szerk. (2003): *Bartók Béla a népzeneőről*. Budapest, Neumann Kht. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/05200/05222/html/index.htm> (a letöltés dátuma: 2016. 09. 24.)